

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA RISKLARNI TARTIBGA SOLISH VA ULARNI KAMAYTIRISHDA MARKAZIY BANKNING O'RNI

Sulxonberdiyeva Shodiya Shuxrat qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti Bank ishi fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banlari risklarini tartibga solish hamda ularni kamaytirishda Markaziy bankning o'rni qandayligi haqida hamda bank riskining tobora kuchayib boryotganda, ayniqsa global moliyaviy-iqtisodiy inqirozlarini oldini olishda Markaziy bank o'rni haqida keltirib o'tilgan. Markaziy bankning tijorat banklar muammosi, faoliyatidagi risklarni boshqarishdagi o'rni.

Kalit so'zlar: Bank aktivlari, likvidlilik riski, iqtisodiy meyorlar, Markaziy bank, kredit riski, kreditlar.

Bank faoliyati deyarli barcha mamlakatlarda qat'iy ravishda tartibga solinadi va nazorat qilinadi. Zero, banklar mamlakatdagi kapitalni safarbar qilish va kreditlar taqdim etish bilan mamlakat moliya tizimida faol ishtirok etadi. Va albatta, nazoratning asosiy maqsadi aholini qolaversa, mamlakat manfaatlarini himoya qilishdir. Bank nazoratini amalga oshirishning bir qator sabablari manfaatlar nuqtainazaridan kelib chiqadi va ular qo'yidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

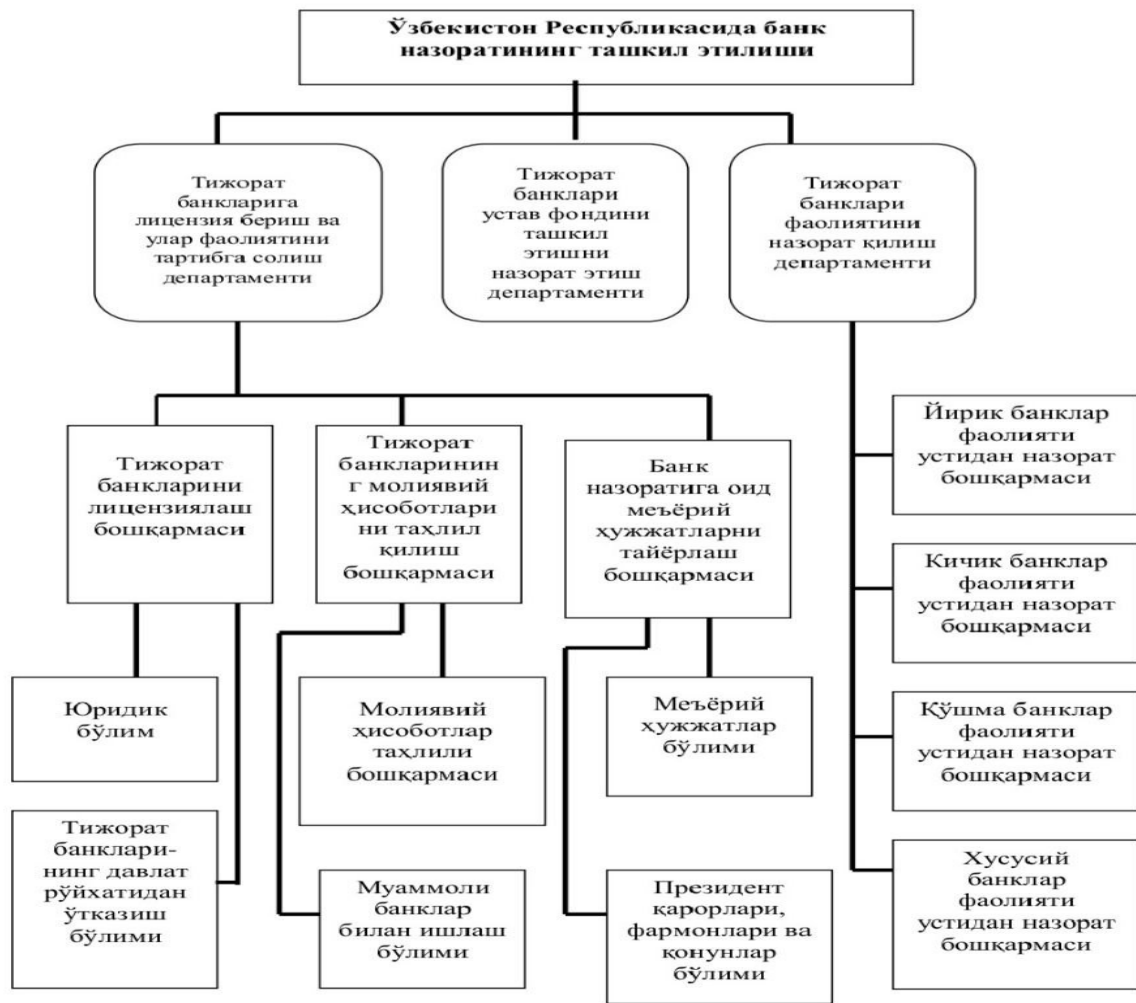
Birinchidan, banklar mamlakat aholisining jamg'armasini asosiy saqlovchisi hisoblanadi. Banklar faoliyatini nazorat qilish mamlakat aholisini moddiy zarar ko'rishdan saqlash uchun tashkil etiladi. Chunki banklarning asosiy maqsadi daromad olishga qaratilgan bo'lib, bank daromadlilik uning likvidligi bilan teskari mutanosiblikda bo'lgan holda risk bilan to'g'ri mutanosiblikdadir. Bu esa ba'zi hollarda banklarning investitsion va kredit portfelining yomonlashuviga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, bank kreditorlari manfaatlarini himoya qilish maqsadida banklar faoliyatini nazorat qilish, tartibga solish amaliyotlari qo'llaniladi. Xo'jalik yurituvchi sube'ktlar va individual shaxslar o'z faoliyatlarini rivojlantirish, turmush faravonliklarini oshirish uchun tijorat banklarining turli xil kreditlaridan foydalanishadi. Ushbu kreditlar keng omma uchun yo'naltirilishini hamda bank xizmatlarining narxini oshib ketmasligini ta'minlash maqsadida hukumat, bank nazoratining bilvosita vositasi bo'lgan banklar o'rtasidagi kuchli raqobatni ta'minlab erishadi.

Uchinchidan, hukumat o'z iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish uchun samarali bank nazoratini tashkil qilishga harakat qiladi. Banklar hukumatning fiskal agenti bo'lish bilan birga ularning o'zlari ham mamlakat byudjetiga soliq to'lovlarini amalga oshirishlari bilan hukumat tomonidan ularning yuqori daromadlilik qo'llab-quvvatlanadi va shu bilan birga, yuqori daromadlilik past darajadagi likvidlilikni keltirib chiqarib, o'z navbatida yuqori risk tufayli mamlakatda tizimli riskni keltirib chiqaradi.

To'rtinchidan, bank aktsiyadorlari va ishchi-xodimlar manfaatlarini himoya qilish uchun ham bank nazorati tashkil etiladi. To'g'ri, bank faoliyatini tartibga solishda haddan tashqari nazorat qilish va raqobatning rivojlanishiga xalaqit beradigan omilga aylanadigan

chegarani belgilash oson emas. Shuning uchun, jahonda umumiy qabul qilingan tamoyillar va qoidalar har bir mamlakatda aniq vaziyat tahlilini hisobga olgan holda qo'llaniladi.

1-jadval. O'zbekiston Respublikasida bank nazoratining tashkil etilishi.²⁴

²⁴ S.S.Tog'ayev.Bank risklari.O'quv qo'llanma.Samarqand 2019

Davlatlar	Bank nazoratini tashkil etuvchi organ	Boshqa nazorat organi bormi?	Nazorat organining hisobdorligi
Avstriya	Moliya Vazirligi	Yo'q	Parlament
Bahrayn	Bahrayn Monetar Agentligi	Yo'q	Direktorlar Kengashi
Bangladesh	Bangladesh Banki	Yo'q	Davlat
Belorussiya	Belorussiya Milliy Banki	Bor	Prezident
Belgiya	Bank va Moliya Komissiyasi	Yo'q	Iqtisodiyot Vazirligi va Moliya Vazirligi
Bostvana	Moliyaviy Institutlar Departamenti, Bostvana Banki	Yo'q	Moliya va Rivojlanishni Rejalashtirish vazirligi
Braziliya	Braziliya Markaziy Banki	Yo'q	Moliya vazirligi
Burundi	Markaziy Bank Inspeksiyasi	Yo'q	Markaziy Bank raisi
Xitoy	Xitoy Xalq Banki	Yo'q	Davlat Konsuli
Chexiya Respublikasi	Milliy Bank, Bank nazorati, qimmatli qog'ozlar komissiyasi	Bor	Milliy Bank Direktorlar Kengashi
Daniya	Daniya Moliyaviy nazorati	Yo'q	Iqtisodiyot Vazirligi
Misr	Misr Markaziy Banki	Yo'q	Markaziy bank mustaqil organ
Estoniya	Bank nazorati Departamenti	Yo'q	Parlament
Finlandiya	Moliyaviy nazorat	Yo'q	Parlament
Gresiya	Gresiya Banki	Yo'q	Parlament
Vengriya	Bank va Kapital Bozorini Nazorat qilish; Vengriya Markaziy Banki	Bor	Moliya Vazirligi
Hindiston	Moliyaviy Nazorat Boshqarmasi	Yo'q	Hindiston Rezerv Banki
Isroil	Markaziy Bankning Bank nazorati Departamenti	Yo'q	Markaziy Bank raisi
Quvayt	Quvayt Markaziy Banki	Yo'q	Moliya

			vazirligi
Latviya	Latviya Banki; Kredit Institutlarini nazorat qilish Departamenti	Bor	Ma'lumot yo'q
Koreya Respublikasi	Bank Nazorati Organi va Moliyaviy Nazorat Komissiyasi; Moliya Vazirligi va maxsusbanklarni iqtisodiy nazorat	Bor	Hukumat
Makedoniya	Makedoniya Respublikasi Milliy Banki, Nazorat Departamenti	Yo'q	Parlament
Malayziya	Malayziya Markaziy Banki	Yo'q	Moliya Vazirligi
Rossiya	Rossiya Federatsiyasi Markaziy Banki		Davlat Dumasi
Singapur	Singapur Monetar Ograni	Yo'q	Hukumat
Sloveniya	Sloveniya Banki	Yo'q	Parlament
Shvesiya	Finansinspektionen (Moliyaviy nazorat)	Yo'q	Hukumat
Shveysariya	Banklarning Federal Komissiyasi	Yo'q	Parlament va Hukumat
Tayvan	Markaziy Bank, Moliya Vazirligi, Markaziy Depozitlarni Sug'urtalash Korporatsiyasi	Bor	Premier-Ministr
Tojikiston	Tojikiston Milliy Banki Bank Nazorati Departamenti	Yo'q	Tojikiston Markaziy Banki

2-jadval.²⁵ Bank nazorati.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tijorat banklari faoliyatidagi risklarni nazorat qilishda iqtisodiy meyorlar o'rnatish usulidan va inspeksion tekshiruvdan foydalaniladi. Hozorgi davrda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan tijorat banklari faoliyatidagi risklarni nazorat qilish maqsadida 14ta iqtisodiy me'yordan foydalanilmoqda. Shundan 7ta iqtisodiy mayor kredit riski bo'yicha, 3ta iqtisodiy me'yor portfel riski bo'yicha, 2ta iqtisodiy me'yor- valyuta riski bo'yicha, 2ta iqtisodiy me'yor likvidlilik riski bo'yicha o'rnatilgan.

²⁵ Bank nazoratini tashkil etuvchi organ. S.S.Tog'ayev.Bank risklari.O'quv qo'llanma.Samarqand 2019

Tijorat banklarida korporativ boshqaruv asoslarini mustahkamlash maqsadida Respublikamiz Markaziy banki taklifi bilan har bir tijorat banki tarkibida ichki nazorat boshqarmasi tashkilqilingan bosh bankda boshqarma va uning har bir bank filialida bittadan xodimi bo‘lib, filialda o‘tayotgan barcha bank operatsiyalarini tahlil qilib, bosh bank tarkibidagi nazorat boshqarmasiga hisobotlarini taqdim qiladi. Ushbu nazorat tizimining tashkilqilinganiga ko‘p vaqt bo‘lmasa-da, uning samarasi yaqqol ko‘rinmoqda.²⁶

Banklar asosiy hamda regulyativ kapitalining minimal darajasiga hamda bir qarzdor yoki o‘zaro dahldor qarzdorlar guruhiga to‘g‘ri keluvchi tavakkalchilikning eng yuqori darajasiga nisbatan talablarning joriy qilinishi banklar kapitalini zarur miqdorda ta‘minlash va aktivlarning tavakkalchilik darajasini boshqarish uchun samarali mexanizm bo‘lib xizmat qilayotgan bo‘lsa, banklarning likvidlik holati bo‘yicha minimal talablarning belgilanishi avtivlar va majburiyatlarning o‘zaro mutanosib ravishda boshqarilishini ta‘minlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.S.Tog‘ayev. Bank risklari. O‘quv qollanma. Samarqand-2019. 165 bet
2. The Impact of Liquidity Risk of Commercial Banks on Systematic Risk of Banking Industry: Study of 16 Listed Commercial Banks.
3. Understanding risk management practices in commercial banks: the case of the emerging market; Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions/ Volume 8, Issue 2, Spring 2018.
4. www.stat.uz
5. www.cbu.uz

²⁶ Bank axborotnomasi №16